

MARKETING ODRŽIVOG RAZVOJA I EKOLOŠKI MENADŽMENT

Radovan Damnjanović¹, Marija Bešlin-Feruh², Aleksandar Rajković³

Pregledni rad
UDK: 658.8:502.131.1
005:502

doi: 10.5937/OdrRaz2002031D

Rezime

Generalno uzev, svaki razvoj koji omogućava nesmetano zadovoljenje potreba sadašnjih generacija, a ne utiče nepovoljno na buduće generacije da zadovolje svoje potrebe, predstavlja održivi razvoj.

Ma kako nam se činilo da su ekonomija i ekologija dve različite kategorije koje nemaju ničeg zajedničkog, u razvijenom svetu su ove dve nauke čvrsto povezane, tako da u koegzistenciji u velikoj meri podržavaju teoriju održivog razvoja.

Ključne reči: *održivi razvoj, marketing, ekologija, menadžment.*

Uvod

Velike korporacije u razvijenim državama prilikom svakog značajnog projekta obavezno razmatraju i ekološku komponentu, jer postoji izuzetno precizno ekološko zakonodavstvo, koje veoma oštro sankcioniše neekološke tehnološke procese, upotrebljene materijale, a već o ekološki štetnom proizvodu se i ne razmišlja. Kazne su tako drastične da mogu dovesti čak do bankrotstva i najjačih kompanija.

Iako je tržišna utakmica cilj kome stremimo ipak ograničenja postoje. Naročito kada je ekologija u pitanju, jer je izražen uticaj države kroz ekološko zakonodavstvo, koje uslovljava proizvođača ne samo da investira u proizvodnju i plasman, već i u ekološka postrojenja. Tada troškovi rastu ali je efekat višestruko pozitivan.

¹dr Radovan Damnjanović, docent, Vojna akademija, Univerzitet odbrane, Pavla Jurišića Šturma 33, Republika Srbija, e-mail: radovandam78@gmail.com

² Marija Bešlin-Feruh, Visoka poslovna škola strukovnih studija, Čačak, Republika Srbija, e-mail: marijabf@gmail.com

³ Aleksandar Rajković, M.A., Vojska Srbije, Kruševac, Republika Srbija, e-mail: a.rajkovic@gmail.com

Sa pojavom "kiselih kiša", "efektom staklene bašte" i ostalih oblika uništenja životne sredine svet se davno susreo i shvatio, što je rezultiralo pojavom ekološkog zakonodavstva u skoro svim zemljama industrijskog sveta kao i više konferencija pod pokroviteljstvom Ujedinjenih nacija. Pored usvajanja zakona i deklaracija pojavio se i jedan novi pojam – održivi razvoj (sustainable development).

Održivi razvoj podrazumeva razvoj koji ne iscrpljuje prirodne rezerve u celosti, već ih ostavlja i budućim generacijama na korišćenje. Radi se o odnosu prema sutrašnjici kao etičkom pitanju, u tržišnoj ekonomiji (Stojanović & Stanojević, 2017) što znači ostaviti svet potomstvu ako ne bolji, a ono barem onakav kakav su sadašnje generacije nasledile.

Održivi razvoj kao bitna komponenta ekološkog menadžmenta

Prirodna sredina je osnovna i polazna tačka svih živih bića, među kojima je i čovek. Umesto da čovek, kao svesno biće, svoj progres meri raznolikošću i bogatstvom prirode, on je sve više osiromašuje čineći tako i sebe siromašnijim za mnoga dobra koja su nekada izgledala neograničena, besplatna (Živković, 2019), a danas su zbog takvog odnosa postala retkost i dobila relativno visoku cenu (čist vazduh, voda, šume, itd.). Nikada potrebe za iskonski zdravom, očuvanom prirodnom sredinom nisu bile velike kao danas, a nje je sve manje. Ono što je vekovima uzimao od nje besplatno, čovek danas plaća zdravljem, jer je on, nekada čist vazduh pretvorio, kako to figurativno kaže profesor M. Pečujlić, u ubicu (Tasić, 2018).

Danas se o ekologiji sve više piše i govori, a naučnici su saglasni u tome da je u pitanju globalna ekološka kriza koja je zahvatila celokupno čovečanstvo. Postoje tu i tamo neslaganja o tome kako je kriza nastala, kakve su joj prave dimenzije, koji su uzroci doveli do toga i kako je prevazići (Pizzi, et al., 2020). Nema sumnje da je zagađivanje prirodne sredine usko vezano za industrijski način proizvodnje, sistem proizvodnje čiji je osnovni motiv profit (Stanojević, 2018), koji je podsticao čoveka na rušilački, eksploatatorski, neprijateljski odnos prema prirodi. I eto, samo za nekih 200 godina priroda je zagađena, narušena, poremećena ravnoteža u njoj, više nego za sve vreme pre toga, što je teško izraziti brojkama. Čovek, kao deo prirode, uništio je prirodnu sredinu u kojoj egzistira, doveo je u pitanje i opstanak svoje vrste.

Od kamenog oruđa do poslednjih naučnih i tehničkih otkrića čovek je u etapama osvajao prirodu i zagađivao je do te mere da je zagađenost prirodne sredine postala izražen faktor čiji je uticaj na zdravlje ljudi veliki. Sve je veći broj bolesti, novih, ranije nepoznatih, a posledice su takve da se ni izmeriti ne daju. Zbog složenosti, problemom ekološke krize ne bave se danas samo biolozi, već stručnjaci raznih profila: sociolozi, ekonomisti, lekari, psiholozi,

itd. Čovek je nekada bio izuzet iz živih bića, kada je pojam ekologije (Pujara, et al., 2019) bio korišćen uglavnom u biološkim naukama, da bi označio odnos prirode i živih bića koja u toj sredini žive i razvijaju se. Razvojem kapitalizma, posebno posle industrijske revolucije, prirodna sredina je sve više postajala sredstvo pomoću kojeg se dolazilo do sve veće mase profita. Stvaranjem krupnih industrijskih centara, zahvaljujući akumulaciji kapitala, akumulirali su se - stalno su narastali i ekološki problemi. Nije slučajno pojam „ekologije” nastao u engleskom jeziku 1837. godine, jer je tu, u Engleskoj, začet kapitalizam, tu je, u to vreme, industrija bila u punom zamahu. No, od tada do danas proteklo je više od 160 godina, a čovečanstvo je učinilo krupan korak napred, ušlo je u treću naučno-tehničku revoluciju koja predstavlja „treći krupan korak u istoriji uzajamnih odnosa društva i prirode” (Wang, Modi, & Schoenherr, 2020).

U cilju održivog razvoja najčešće se koriste sledeći ekonomski instrumenti:

- naknada za korišćenje prirodnih vrednosti;
- naknada za zagađivanje životne sredine;
- sredstva budžeta i međunarodne finansijske pomoći;
- fond za zaštitu životne sredine;
- ekonomske podsticajne mere – poreske, carinske i druge olakšice ili oslobađanja od obaveza plaćanja subvencije i depoziti.

Ekološko obrazovanje i održivi razvoj

Generalna skupština je u decembru – 2002. godine proglasila "Deceniju obrazovanja za održiv i razvoj". Pored toga, u martu 2005. godine Komitet za politiku životne sredine Ekonomske komisije za Evropu usvojio je "UNECE strategiju obrazovanja za održivi razvoj" koja je inicirala početak decenije obrazovanja (Fatimah, et al., 2020).

Ključni cilj ekološkog obrazovanja jeste da ljudi čuvaju i unapređuju svoju životnu i radnu sredinu, kako bi ona postala integralni element njegovog bitisanja i razvoja.

Zbog velikog značaja koje ekološko obrazovanje ima u razvoju ekološke svesti, bilo je predmet analize brojnih međunarodnih skupova, na kojima je ukazivano na potrebu formiranja programa ekološkog obrazovanja na globalnom nivou, a potom i na regionalnom i nacionalnom nivou (Pantić, i dr., 2019).

Na Međunarodnom savetovanju o ekološkoj edukaciji koja je održana u Beogradu 1975. godine formirani su temelji savremene edukacije o životnoj

sredini koja predstavlja bazu za suštinsko razumevanje svih principa održivog razvoja. Ovladavanje konceptom održivog razvoja neophodno je za podsticanje istraživanja i razvoja takvih tehnologija koje će značajno uticati na unapređenje kvaliteta životne sredine (Milanović, i dr., 2020), omogućiti dovoljan priliv relevantnih informacija, kako bi pojedinci mogli da učestvuju u donošenju bitnih odluka u vezi sa aktivnostima u sredini u kojoj žive ili rade, a koji su od neposrednog interesa, kako za njihovo zdravlje tako i za kvalitet života. Obrazovanje predstavlja osnovno ljudsko pravo s jedne strane, dok je sa druge strane, to najvažniji preduslov za efikasan menadžment sa aspekta održivog razvoja (Dokić i dr., 2020).

Najvažniji zaključci sa Međunarodnog savetovanja o ekološkoj edukaciji koja je održana 1975. godine u Beogradu jesu sledeći (Milojević, Stojanović, & Todorović, 2018):

- ekološko obrazovanje treba da bude integralno u smislu da uključuje sva neophodna znanja o životnoj sredini, prirodi i ljudskoj proizvodnji, ekologiji, politici, ekonomiji, tehnologiji, socijalnom životu, zakonskoj regulativi, kulturi i estetici;
- ekološko obrazovanje treba da bude multidisciplinarni i kontinuiran proces;
- ekološko obrazovanje pored škole, treba da bude prisutno i u nastavi;
- ekološko obrazovanje treba posebno da fokusira značaj aktivnog učešća u zaštiti životne sredine i rešavanju ekoloških problema;
- ekološko obrazovanje treba da sagleda tekuća i anticipira buduća ekološka stanja.

U središtu ekološkog obrazovanja nalaze se celokupan rast i razvoj iz prizme ekološkog aspekta, na međunarodnom nivou, respektujući pritom značajne razlike između regiona.

Bitno je napomenuti i međunarodne skupove posvećene ekološkom obrazovanju koje su održane 1977. godine u Tbilisiju, 1982. godine u Najrobiju i 1983. godine u Beču.

Banke takođe imaju značajnu ulogu u tome, u smislu da kod odobravanja investicionih kredita (novih projekata), elaborat ekološke zaštite u biznis planu mora biti obavezan. U našoj zemlji se jako malo pažnje poklanja upravo tom problemu. Veliki broj investicija nema nikakvu ili ima neadekvatnu dimenziju ekološke zaštite. U periodu tranzicije sledeći činioци biće od posebnog značaja za definisanje uloge planiranja i politike održivog razvoja i zaštite životne sredine sledeći činioци (Tsani, Koundouri, & Akinsete, 2020):

- privatizacija,
- promene u konstelaciji interesa,
- izgradnja tržišnih institucija i
- politički procesi.

Veoma je prisutna razlika između ekološkog i ekonomskog shvatanja održivosti. Naime, davanje prioriteta ekonomskim kriterijumima u odnosu na sve druge, koji se ogleda u privrednoj ekspanziji i rastu po svaku cenu, a što se zasniva na naučno-tehnološkom progresu i maksimiziranju produktivnosti, dovodi do uništavanja prirodnih sistema. Naime, zanemaruje se činjenica da su mogućnosti supstitucije u prirodnim sistemima u velikom broju slučajeva ograničene.

Veoma je bitno naglasiti vezu između ekonomskog rasta i troškova zagađivanja životne sredine. Naime, utvrđeno je, primera radi, da pri zagađivanju vode i vazduha, u prvom periodu rasta, a mereno bruto po glavi stanovnika, troškovi pokazuju tendenciju naglog rasta.

Ekološko obrazovanje treba da bude novi segment obrazovnog sistema u našoj zemlji koji treba da se implementira u edukaciju na svim nivoima obrazovanja radi unapređenja životne i radne sredine koja bi bila dostojna čoveka i zadovoljenja njegovih egzistencijalnih potreba. Za to je neophodno da se postojećem reformom sistema obrazovanja učine napori da bi se zaštita životne sredine podigla na nivo institucionalnog obrazovanja. Značajnu ulogu u tome treba da imaju škole i fakulteti. Za to je neophodno imati adekvatan obrazovni kadar.

Ekološko obrazovanje na nivou više škole treba da se razvija u sledećim pravcima (Cai & Choi, 2020):

- kao opšta-obrazovna paradigma održivog razvoja prema kojoj svaki stručnjak, nezavisno od oblasti kojom se bavi, treba da ima društvenu odgovornost za aktivnosti koje su u sferi održivog razvoja;
- kao jedna oblast stručnog znanja i veština za svaku pojedinu stručnu oblast;
- kao način za društveno sazrevanje pojedinca u domenu održivog razvoja.

Bitnu ulogu u formiranju ekološke svesti posebno imaju mas-mediji odnosno poslovne komunikacije kao što su televizija, film, radio, Internet, knjige, izložbe i razne publikacije.

Održivi razvoj kao koncepcija života i njegovo merenje

Izveštaj Bruntlandine komisije za Ujedinjene nacije identifikovao je četiri koraka održivosti neophodna za postizanje održivog razvoja (Herrera, et al., 2020):

- usporiti rast stanovništva;
- podsticati sigurnost hrane u branši malih poljoprivrednika;
- razvijati i širiti čiste tehnologije;
- uključiti se u aktivno i efikasno očuvanje resursa.

Za sve te aktivnosti neophodna su velika novčana sredstva.

Održivi razvoj teži da ograniči sve vrste dugova koje sadašnja generacija ostavlja u nasleđe budućim generacijama, i to: finansijske dugove, socijalne dugove i ekološke dugove.

Radi zadovoljenja životnih potreba sadašnjih kao i budućih generacija osnovna odrednica je održivost raspoloživog kapitala. U savremenoj literaturi o održivom razvoju, zalihe kapitala obuhvataju tri različita aspekta kapitala, i to (Hasanov, 2019):

- prirodni kapital,
- proizvodni kapital i
- ljudski kapital.

Za merenje održivog razvoja na raspolaganju su dva koncepta. Prvi koncept je zasnovan na modelu "pritisak – stanje - odgovor" ("Prissure – State - Response" skraćeno "P.S.R."). Drugi koncept je zasnovan na nacionalnim računima (Islam & Managi, 2019).

Model "P.S.R." je originalno razvijen u okviru OECD za potrebe merenja ekološki održivog razvoja. U fokusu ovog pristupa nalazi se ideja da izabrani indikatori treba da odraze pritiske na okruženje, stanje samog okruženja i reakciju društva na uočene ekološke probleme (Jemai, Chung & Sarkar, 2020). Model "P.S.R." može da uključi ne samo ekološke, već i druge dimenzije održivosti (ekonomska i socijalna). Za tu svrhu koncept "pritiska" zamenjuje konceptom "pokretačke snage", odnosno model "P.S.R." postaje model "D.S.R." ("Driving Forse – State - Response"). Naime, indikatori "pokretačke snage" ukazuju na ljudske aktivnosti, pojave i procese koji aktivno deluju na održivi razvoj. Indikatori stanja održavaju "stanje" održivog razvoja. Indikatori odgovora prikazuju političke opcije i druge reakcije na promene u "stanju" održivog razvoja. U ovom slučaju, održivi razvoj se meri

preko seta indikatora koji su svrstani u odgovarajuće kategorije po grupama i uređeni po modelu "D.S.R." (Mahajan & Gupta, 2020)

Drugi tip merenja održivog razvoja ima računovodstveni karakter, jer se zasniva na nacionalnim računima. Računovodstveni okvir obuhvata i povezuje različite podatke (ekonomske, socijalne i ekološke) iskazane u novčanim ili fizičkim jedinicama. Nacionalni računi su isključivo primenjivani za potrebe ekonomskog rasta. Sedamdesetih godina nastala je ideja o širenju nacionalnih računa, kako bi se pokrila problematika životne sredine, kao i prirodnih resursa.

Menadžment finansiranja ekoloških projekata

Jedan od veoma aktuelnih problema danas, koji tangira zajmodavce u Americi predstavlja menadžment finansiranja ekoloških projekata. Naime, prema zakonu o zaštiti životne sredine i prema amandmanima u dodatnom fondu, postojeći i bivši vlasnici tzv. "kontaminirane imovine", ranije firme, koje su teritorijalno bile locirane na kontaminiranim posedima, ili pak oni u čijem su vlasništvu ili u procesu transporta opasne materije, imaju potencijalnu obavezu da učestvuju u nadoknadi troškova u vezi sa čišćenjem i uređenjem životne okoline. Pored navedenog zakona, doneti su drugi zakoni koji obavezuju kompanije koje se bave proizvodnjom, transportom i čuvanjem materijala i roba opasnih po životnu sredinu, i to (Dong, Deng & Wang, 2020):

- Zakon o čistoj vodi;
- Zakon o konzerviranju i obnavljanju resursa;
- Zakon o kontroli toksičnih materija.

Ekološki razvoj neminovno inicira potrebu da se obezbede finansijski izvori koji treba da omoguće zaštitu životne sredine.

Poseban značaj u ekološkom obrazovanju imaju ekonomisti, a među njima finansijski stručnjaci, u smislu da se vodi računa o takvom ulaganju investicija, u određene projekte koji će koristiti primenu koncepta održivog razvoja, jer svaki takav projekat ima strateški uticaj na životnu sredinu na duži rok, odnosno od strateškog je značaja.

Banke takođe imaju značajnu ulogu u tome, kod odobravanja investicionih kredita novih projekata), elaborat ekološke zaštite u biznis planu mora biti obavezan. U našoj zemlji se jak malo pažnje poklanja upravo tom problemu. Veliki broj investicija nema nikakvu ili ima neadekvatnu dimenziju ekološke zaštite.

Ekološki razvoj neminovno inicira generiše finansijske izvore koji omogućavaju zaštitu životne sredine.

Zaključak

Održivi razvoj predstavlja svaki razvoj koji omogućava nesmetano zadovoljenje potreba sadašnjih generacija, a ne utiče nepovoljno na buduće generacije da zadovolje svoje potrebe.

Ekološka svest je preduslov za ekološko obrazovanje. Ekološko obrazovanje treba da bude novi segment obrazovnog sistema u našoj zemlji koji treba da se implementira u edukaciju na svim nivoima obrazovanja radi unapređenja životne i radne sredine koja bi bila dostojna čoveka i zadovoljenja njegovih egzistencijalnih potreba.

Za merenje održivog razvoja na raspolaganju su dva koncepta – model P.S.R. u Model zasnovana na nacionalnim računima – Model D.S.R.

Literatura

1. Cai, Y.J. & Choi, T.M. (2020). United Nations' Sustainable Development Goals perspective for sustainable textile and apparel supply chain management. *Transportation Research Part E: Logistics and Transportation Review*, 141, 102010,
2. Dokić, A., Užar, D., Petković, G., & Stojković, D. (2020). Impact of commercial and investment activities in agriculture on local development. *Ekonomika poljoprivrede*, 67(2), 569-584.
3. Dong, L., Deng, S. & Wang, F. (2020). Some developments and new insights for environmental sustainability and disaster control of tailings dam. *Journal of Cleaner Production*, 269, 122270,
4. Hasanov, A. (2019). Ekonomski pokazatelji poslovanja i životni standard stanovništva, kao potencijalni faktori, za franšizne operacije u sektoru usluga i trgovine. *Oditor*, 5(3), 6-24.
5. Herrera, A., D'Imporzano, G., Fernandez, F.G.A. & Adani, F. (2020). Sustainable production of microalgae in raceways: Nutrients and water management as key factors influencing environmental impacts. *Journal of Cleaner Production*, 125005,
6. Fatimah, Y.A., Govindan, K., Murniningsih, R. & Setiawan, A. (2020). Industry 4.0 based sustainable circular economy approach for smart waste management system to achieve sustainable development goals: A case study of Indonesia. *Journal of Cleaner Production*, 269, 122263,
7. Islam, M. & Managi, S. (2019). Green growth and pro-environmental behavior: Sustainable resource management using natural capital

- accounting in India. *Resources, Conservation and Recycling*, 145, 126-138,
8. Jemai, J., Chung, B.D. & Sarkar, B. (2020). Environmental effect for a complex green supply-chain management to control waste: A sustainable approach. *Journal of Cleaner*, 122919,
 9. Mahajan, S. & Gupta, S.K. (2020). Development and analysis of a sustainable garbage disposal model for environmental management under uncertainty. *Science of The Total Environment*, 709, 135037,
 10. Milojević, I., Stojanović, C. & Todorović, Lj. (2018). Investicioni problem siromaštva sa osvrtom na Republiku Srbiju. *Akcionarstvo*, 24(1), 31-50.
 11. Pantić, N., Milunović, M., Tankosić, M., Marjanović, N., & Krstić, S. (2019). Dependence of property incomes and social contributions as indicators of agro-budgetary policy management. *Ekonomika poljoprivrede*, 66(3), 707-720.
 12. Pizzi, S., Caputo, A., Corvino, A. & Venturelli, A. (2020). Management research and the UN sustainable development goals (SDGs): A bibliometric investigation and systematic review. *Journal of Cleaner Production*, 276, 124033
 13. Pujara, Y., Pathak, P., Sharma, A. & Govani, J. (2019). Review on Indian Municipal Solid Waste Management practices for reduction of environmental impacts to achieve sustainable development goals. *Journal of Environmental Management*, 248,109238,
 14. Stanojević, Lj. (2018). Specifičnosti menadžmenta revizije ugovora u javno sektoru. *Menadžment u sportu*, 9(1), 27-35
 15. Stojanović, C. & Stanojević, P. (2017). Ciljevi organizacionog sistema i IMS *Akcionarstvo*, 23(1), 5-18.
 16. Tasić, J. (2018). Geografske i ekonomske performanse organske poljoprivrede i turistička gastronomija u Srbiji. *Oditor*, 4(1), 38-51.
 17. Tsani, S., Koundouri, P. & Akinsete, E. (2020). Resource management and sustainable development: A review of the European water policies in accordance with the United Nations' Sustainable Development Goals. *Environmental Science & Policy*, 114, 570-579,
 18. Wang, Y., Modi, S.B. & Schoenherr, T. (2020). Leveraging sustainable design practices through supplier involvement in new product development: The role of the suppliers' environmental management capability. *International Journal of Production Economics*,107919,
 19. Živković, A. (2019). Kvalitet upravljanja operativnim rizicima u finansijskim institucijama. *Akcionarstvo*, 25(1), 5-32.
 20. Milanović, T., Popović, V., Vučković, S., Rakašćan, N., Popović, S., & Petković, Z. (2020). Analysis of soybean production and biogas yield to

improve eco-marketing and circular economy. *Ekonomika poljoprivrede*, 67(1), 141-156.

SUSTAINABLE DEVELOPMENT MARKETING AND ECOLOGICAL MANAGEMENT

Radovan Damnjanović⁴, Marija Bešlin-Feruh⁵, Aleksandar Rajković⁶

Abstract

In general, every development that enables undisturbed satisfying of today's generations' needs and doesn't unfavourably influence future generations to satisfy their needs, represents sustainable development.

No matter how it seems that economy and ecology are two different categories that don't have anything in common, in the developed world these two sciences are tightly connected, so in coexistence they greatly support the theory of sustainable development.

Key words: *sustainable development, ecology, management.*

Datum dolaska (Date received): 26.09.2020.

Datum prihvatanja (Date accepted): 30.11.2020.

⁴ Radovan Damnjanović, Ph.D., assistant professor, Military Academy, University of Defence, Pavla Jurišića Šturma no. 33, Republic of Serbia, e-mail: radovandam78@gmail.com

⁵ Marija Bešlin-Feruh, Visoka poslovna škola strukovnih studija, Čačak, Republic of Serbia, e-mail: marijabf@gmail.com

⁶ Aleksandar Rajković, M.A., Ministry of Defence, Kruševac, Republic of Serbia, e-mail: a.rajkovic@gmail.com